

1. Vícesložkový kapitálový přístup k vyjadřování bohatství zemí

V nejširším pojetí lze za bohatství považovat cokoli mající schopnost vytvářet současné i budoucí důchody a nacházející se ve vlastnictví ekonomických subjektů dané země. Organizace spojených národů (2008) identifikuje bohatství jako součet všech aktiv přítomných v dané ekonomice, které přispívají k tržní produkci. Jedná se o spotřebu nejen statků a služeb, jež prochází trhem ale i statků, jež nemohou být trhem oceněny - jako například příroda a další mnohdy volné statky. Zjištění přesné hodnoty bohatství země ovšem není statisticky ani ekonomicky možné, a proto se vždy jedná pouze o odhady velikosti bohatství. Převažujícím konceptem v měření bohatství je výpočet současné hodnoty bohatství pomocí diskontování budoucích čistých důchodů generovaných pomocí aktuálně dostupných ekonomických zdrojů. Tento odhad celkového bohatství země pomocí současné hodnoty budoucí spotřeby je i v souladu s ekonomickou teorií. Zvyšování bohatství, jež lze částečně ztotožnit s konceptem udržitelného rozvoje, je tak spojeno se zvyšující se a v čase udržitelnou spotřebou (blahobytem) ve velmi dlouhém období.

1.1. Úhrnné bohatství zemí a jeho struktura

V roce 2006 Světová banka publikovala studii nazvanou „Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century“ („V čem spočívá bohatství zemí? Měření kapitálu pro 21. století“), ve které odhadla bohatství pro více než 120 zemí a analyzovala jednotlivé komponenty přispívající k jejich celkovému bohatství. Studie se dále zabývá udržitelností rozvoje národů a poukazuje na rozdíly v předpokládaném vývoji rozvoje a vyspělých zemí.

Studie přišla v době, kdy jeden z hlavních a široce užívaných indikátorů ekonomického růstu hrubý domácí produkt (HDP) je kritizován pro nekomplexní vypovídací schopnost. Kritika tohoto indikátoru přichází ze strany ekonomů, environmentalistů a jiných skupin a poukazuje na fakt, že HDP nezahrnuje množství faktorů, které determinují blahobytnost zemí jako např. vzdělání a zdraví populace, výkonnost institucí, právní systém, dále nebere v úvahu škody způsobené na životním prostředí a vyčerpávání zásob přírodních zdrojů. Na druhé straně HDP zůstává jedním z nejlépe definovaných a standardizovaných indikátorů hospodářského vývoje. Světová banka nabízí nový, komplexnější přístup k odhadu národního a světového bohatství. Studie staví výpočet celkového bohatství na výsledcích práce Hamiltona a Hartwicka (2005) a vztahuje celkové bohatství k budoucí spotřebě. Při praktickém výpočtu bohatství se nejdříve úhrn bohatství jako současnou hodnotu diskontované budoucí spotřeby. Rozhodující tedy není pouze současná spotřeba, ale i ta budoucí – jedná se o mezikasový dynamický koncept. Celkové bohatství je vyjádřeno peněžně v USD a odráží situaci roku 2000.

Bohatství země reprezentuje celkové množství zdrojů, které jsou k dispozici nynějším ekonomickým subjektům. Podstatou bohatství každé země je stavová veličina celkového kapitálu („capital stock“), kterým disponuje a schopnost země tento kapitál navyšovat. Celkové bohatství země tvoří tři formy kapitálu:

- Produkční kapitál je definovaný jako souhrn aktiv - budov, strojového vybavení a hodnoty pozemků - vázaných k předchozím hodnotám. Ve studii je hodnota produkčního kapitálu odhadovaná z investic a míry jejich opotřebení v průběhu času (tzv. PIM – perpetual inventory method).
- Přírodní kapitál zahrnuje neobnovitelné zdroje (ropa, přírodní plyn, uhlí, minerální zdroje), ornou půdu, pastviny, lesy a chráněné oblasti. Odhad hodnoty přírodního kapitálu vyžaduje nejdříve stanovit čistý roční příjem užitím mezinárodních cen a místních nákladů, který je následně promítnut do budoucího příjmu.
- Nehmotný kapitál je tvořen lidským a společenským kapitálem a kapitálem, který nebyl zahrnut jinde. Hodnota nehmotného kapitálu se nestanovuje přímo, ale jako reziduum, tzn. rozdíl mezi hodnotami celkového bohatství a produkčního a přírodního kapitálu. Představují jej na straně lidského kapitálu znalosti a dovednosti pracovní síly, na straně sociálního kapitálu pak kvalita institucí, efektivita vlády či fungování občanské společnosti.

Mírně odlišné pojetí dělení kapitálových složek poskytuje OSN (2008). Jednotlivé formy aktiv - kapitálů - dělí na finanční, produkční, přírodní, lidský a sociální. Do finančního kapitálu jsou zařazeny například hotovostní a bezhotovostní peníze, akcie a dluhopisy, finanční deriváty, aktiva penzijních fondů aj. Vymezení ostatních kapitálů se de facto shoduje s vymezením Světové banky. Produkční kapitál se sestává především ze strojů, budov, infrastruktury, telekomunikačních sítí. Součástí přírodního kapitálu jsou přírodní zdroje, půda, ekosystémy a ekologické funkce přírody (například schopnost absorbovat odpad), tradiční je rozdělení na obnovitelné a neobnovitelné zdroje. Vzdělanost a zdraví obyvatel tvoří lidský kapitál a efektivnost a kvalita fungování sociálních sítí a institucí spolu s kulturou či sociálními normami se zahrnují do kapitálu sociálního.

K bohatství mohou aktiva především přírodního, lidského a sociálního kapitálu přispívat různými způsoby, jež nemusí být na první pohled zcela zřejmé a jasné. Jednotlivé typy kapitálu mezi sebou interagují a významně se ovlivňují. Například čisté přírodní prostředí přispívá k blahobytu občanů tím, že jim přináší dodatečný užitek, potěšení nebo tím, že zvyšuje lidský kapitál - zdraví obyvatelstva. Zvyšování lidského kapitálu přináší nejen vyšší a kvalitnější produkci, ale i zlepšování vztahů v rodině a ve společnosti. Kvalitní instituce a vhodný styl vlády mohou povzbuzovat tvorbu inovací a nových technologií a zvyšovat lidský a produkční kapitál.

Nejčastějším problémem, jež se vyskytuje u odhadů bohatství zemí, je zvolení vhodných jednotek, ve kterých se velikost jednotlivých kapitálů a benefity z nich vyjadřují. Pro možnost komparace kapitálů je žádoucí, aby byly vyjádřeny ve stejných, pokud možno peněžních, jednotkách. Používání peněžního ocenění je ale spojeno s několika problémy. Toto ocenění je možné použít u finančního a produkčního kapitálu, nicméně u ostatních kapitálů se aplikuje s velkými obtížemi. Velká část aktiv přírodního a nehmotného kapitálu peněžní ocenění (ceny) postrádá (například ekosystémy, přírodní zdroje), protože není obchodována na trzích a nelze se vyhnout použití fyzických jednotek.

Velmi důležitá je při volbě peněžního nebo naturálního vyjádření také vzájemná substituovatelnost jednotlivých kapitálů. Pokud je považována za vysokou a všechny formy kapitálu jsou vyjádřeny v peněžních jednotkách, pak lze zaměnit snížení hodnoty fungujícího ekosystému např. se zvýšením produkčního kapitálu (nákupem nových strojů) nebo se zvýšením dividend u finančního kapitálu. Na druhé straně existuje námitka, že substituovatelnost mezi kapitály je velmi omezená a nelze kompenzovat pokles jednoho kapitálu růstem druhého kapitálu. Nad tím, zda je substituovatelnost mezi kapitály dostatečná neparuují mezi odborníky na tuto problematiku jednoznačná shoda.

V souvislosti se substituovatelností kapitálů se zmiňuje i tzv. slabá a silná udržitelnost (blíže viz Pearce, Atkinson, 1993). Udržitelnost je definována jako celkové národní bohatství na hlavu v reálném vyjádření, jenž by nemělo v čase dlouhodobě klesat. Koncept slabé udržitelnosti se opírá o dokonalou nahraditelnost a schopnost kompenzace mezi různými zásobami kapitálu. Společnost pak nemusí volit vhodnou kombinaci kapitálů a de facto i strukturu udržitelného růstu, jelikož je lhostejné, jak se podíly kapitálu na celkovém bohatství mění. Jedná se o to, aby se bohatství zvyšovalo jako celek. Slabá udržitelnost je založena na předpokladu, že technologický pokrok je schopen rozdíly a výjimečnosti jednotlivých forem kapitálu eliminovat, a tedy umožňuje jejich vzájemnou kompenzaci.

Problémem přístupu slabé udržitelnosti je vzájemná substituovatelnost, která v praxi mnohdy není splněna a z tohoto důvodu je navrhována tzv. silná verze udržitelnosti. Ta je založena na předpokladu, že kapitály mezi sebou lze kompenzovat pouze velmi omezeně a snížení jednoho kapitálu nemůže zcela nahradit růst druhého. Jednotlivé zásoby kapitálu musí být mezi sebou vzájemně závislé, a přesto nezávisle na sobě na úrovni udržitelnosti. Není možné dlouhodobě vykazovat neudržitelnost u žádného z nich. Zásoba především přírodního a sociálního kapitálu nesmí klesnout pod svou kritickou hodnotu. Z tohoto pohledu bohatství nelze vnímat jako prostý součet peněžních hodnot zásob kapitálů. Jinými slovy nelze spojovat údaje o „běžných“ zásobách kapitálu s kritickými prahovými zásobami, jelikož je ztracena zásadní informace o ekonomické udržitelnosti.

Světová banka a OSN se shodují, že vyjádření některých složek přírodního kapitálu ve fyzických jednotkách je žádoucí. V této souvislosti se hovoří o tzv. kritické hodnotě, jejíž překročení by znamenalo opuštění cesty udržitelného rozvoje a pokles bohatství v čase. Například výrazné narušení klimatu na Zemi nebo nadměrné znečištění vodních zdrojů nebo ovzduší může být z hlediska udržitelného rozvoje zcela nenahraditelné a nevratitelné. Pokud se využívají oba typy jednotek, je možné získat důležité informace nejen o změně bohatství (udržitelného rozvoje), ale také o jeho struktuře, charakteru či úzkých místech.

Pro adekvátní vyjádření velikosti bohatství je důležité uvádět ukazatele bohatství na hlavu, nikoli v absolutní hodnotě a pro společnost jako celek, protože především pro rozvojové země je růst populace podstatný. Pro udržování v čase stále stejného bohatství (ve smyslu udržitelného rozvoje) je třeba uvažovat i změnu populace. Celkové bohatství společnosti v přepočtu na hlavu, které je udržováno na určité úrovni, představuje potenciál udržitelného růstu. Následující tabulka poskytuje přehled o velikosti a struktuře celkového bohatství zemí, jež jsou rozčleněny do příjmových kategorií.

Tab. č. 1 Celkové bohatství světa v roce 2000 (v USD/hlavu; podíly v %)

Příjmové skupiny	Přírodní kapitál	Produkční kapitál	Nehmotný kapitál	Celkové bohatství	Podíl přírodního kapitálu	Podíl produkčního kapitálu	Podíl nehmot. kapitálu
Země s nízkými příjmy	1 925	1 174	4 434	7 532	26	16	59
Země se střed. příjmy	3 496	5 347	18 773	27 616	13	19	68
Země s vysokými příjmy	9 531	76 193	353 339	439 063	2	17	80
Svět	4 011	16 850	74 998	95 860	4	18	78

Pramen: Světová banka, 2006

Z tabulky je zřejmé, že existují značné rozdíly ve složení celkového národního bohatství mezi zeměmi s nízkým a vysokým příjmem. Zatímco z celkového bohatství světa připadne na jednoho občana světa 96 000 USD, přepočteno na země s nízkými příjmy podíly činí pouze 7 500 USD a v bohatých zemích 439 000 USD.

Další závěry vyplývající z tabulky ukazují, že:

- podíl produkčního kapitálu z celkového bohatství země je zhruba stejný ve všech příjmových kategoriích,
- podíl přírodního kapitálu z celkového bohatství se snižuje se vzrůstajícími příjmy, ale jeho hodnota v USD na hlavu se naopak zvyšuje,
- podíl nehmotného kapitálu z celkového bohatství země a jeho hodnota v USD na hlavu se prudce zvyšuje se vzrůstajícími příjmy.

Nižší podíl přírodního kapitálu u vyspělých zemí ukazuje na skutečnost, že primární sektor je v nabídkové struktuře ekonomiky spíše méně významným sektorem a hospodářský růst je tažen růstem odvětví v sektoru průmyslu a služeb. U přírodního kapitálu je velice významné řízení jeho spotřeby a jak jsou renty plynoucí z jeho spotřeby využity - zda jsou spotřebovány nebo racionálně investovány do jiné formy kapitálu. A to především pokud se jedná o vyčerpitelné přírodní zdroje. V analýze bohatství zemí podle kapitálového přístupu není bezprostředně zahrnuto znečištění životního prostředí, ale implicitně se projevuje ve zdraví obyvatelstva či produktivitě pracovní síly, a tedy ve snížení celkového bohatství země.

V celosvětovém měřítku tvoří podle provedených odhadů Světové banky přírodní kapitál 4 %. Produkční kapitál 18 % a nehmotný kapitál 78 % z celkového bohatství. Je zřejmé, že bohatství národů tkví v nehmotném kapitálu, to znamená v práci, lidském kapitálu, vzdělání, důvěře populace v právní systém, majetkovém právu a systému efektivní vlády. Nehmotný kapitál odhadovaný jako residuum nabízí jedinečnou příležitost hledat jiné faktory tvořící bohatství národů než tradiční produkční a přírodní kapitál. V celkové hodnotě nehmotného kapitálu je obsaženo vše, co nebylo zahrnuto v odhadech produkčního a přírodního kapitálu, například příjem z majetku, uloženého ve finančním kapitálu jiných zemí, příjmy z rybolovu, které nejsou specificky zařazeny, ale figurují v agregátu celkového bohatství. Avšak hlavními komponentami jsou lidský a společenský kapitál, zahrnující schopnost, dovednost a vzdělání dané populace, instituce, které k tomu napomáhají, ale také faktory jako důvěra v právní systém a majetkové právo země a efektivní systém vlády.

Následující tabulky ukazují podíl nehmotného kapitálu na celkovém bohatství 10 nejbohatších a nejchudších zemí světa.

Tab. č. 2 Celkové bohatství: 10 nejbohatších zemí v roce 2000

Země	Bohatství na hlavu (v USD)	Přírodní kapitál (v %)	Produkční kapitál (v %)	Nehmotný kapitál (v %)
Švýcarsko	648 241	1	15	84
Dánsko	575 138	2	14	84
Švédsko	513 424	2	11	87
USA	512 612	3	16	82
Německo	496 447	1	14	85
Japonsko	493 241	0	30	69
Rakousko	493 080	1	15	84
Norsko	473 708	12	25	63
Francie	468 027	1	12	86
Belgie-Lucembursko	451 714	1	13	86

Pramen: Světová banka, 2006

Tab. č. 3 Celkové bohatství: 10 nejchudších zemí v roce 2000

Země	Bohatství na hlavu (v USD)	Přírodní kapitál (v %)	Produkční kapitál (v %)	Nehmotný kapitál (v %)
Madagaskar	5 020	33	8	59
Čad	4 458	42	6	52
Mozambik	4 232	25	11	64
Guinea-Bissau	3 974	47	14	39
Nepál	3 802	32	16	52
Niger	3 695	53	8	39
Kongo	3 516	265	180	-346
Burundi	2 859	42	7	50
Nigérie	2 748	147	24	-71
Etiopie	1 965	41	9	50

Pramen: Světová banka, 2006

Některé z nejchudších zemí vykazují negativní hodnotu podílu nehmotného kapitálu z celkového národního bohatství. Tento úkaz je charakteristický zejména pro země závislé na příjmu z přírodních zdrojů (ropy). Společným rysem těchto zemí je vyčerpávání přírodních zdrojů, negativní úspory z výnosů, neproduktivní investice a neefektivní ekonomika vedoucí k potlačování spotřeby obyvatelstva. Jelikož studie odhaduje celkové bohatství jako současnou hodnotu budoucí spotřeby a nehmotný kapitál jako reziduální hodnotu po odečtení přírodního a produkčního kapitálu z celkového bohatství, hodnota nehmotného kapitálu může být negativní.

1.2. Zdroje prosperity a udržitelný rozvoj

V roce 1983 Organizace spojených národů ustanovila komisi pod vedením G. Brundtlandové, která se měla zbývat problémy vznikajícími v souvislosti se zhoršováním životního prostředí a vyčerpáváním přírodních zdrojů. Tato komise vypracovala v roce 1987 koncept tzv. udržitelného rozvoje národů. Podle tohoto konceptu by měl udržitelný rozvoj uspokojovat potřeby současné společnosti, a zároveň neohrozit potřeby budoucích generací. Základními pilíři rozvoje jsou rozvoj ekonomiky, společnosti, ochrana přírody a kulturní diverzita.

V současnosti existují značné rozdíly v bohatství a prosperitě národů. Bohaté a chudé země se liší nejenom v hodnotě celkového bohatství, ale i v rozložení hodnot jednotlivých složek kapitálu. Chápeme-li rozvoj jako proces managementu portfolia, je zřejmé, že je nutné nejen dobře hospodařit s jednotlivými složkami portfolia, ale také nahrazovat snížení hodnoty jedné složky zvýšením hodnoty ostatních složek. Solow (1986) a Hartwick (1977) dokazují, že tato schopnost náhrady (elasticity) je zejména důležitá pro udržitelný rozvoj ekonomik závislých na přírodních zdrojích. Základním předpokladem vytváření bohatství je produkce kapitálu v nadbytku. Koncept udržitelného rozvoje vyžaduje investovat úspory z produkce způsobem, který umožní prosperitu budoucích generací.

Jednu z nejvýznamnějších rolí při tvorbě a zvyšování bohatství hrají úspory. Je to z toho důvodu, že tvorba úspor ve smyslu racionálního a efektivnějšího využívání či šetření s nynějšími (mnohdy i neobnovitelnými) zdroji zakládá možnost vyšších investic v budoucnu a tedy i budoucí vyšší spotřeby a zvyšuje budoucí hodnotu bohatství, jež se odráží i v současné velikosti bohatství. Hamilton a Hartwick (2005) dospěli k závěru, že nynější čisté úspory se rovnají budoucí změně celkového bohatství. Což je podpořeno ekonomickou tezí, že úspory představují spotřebu odloženou do budoucna.

Vzhledem k tomu, že se jedná o úspory v kontextu bohatství, nelze uvažovat pouze míru úspor ve statistickém pojetí, tedy jako podíl hrubých národních úspor na hrubém domácím produktu (popř. hrubém disponibilním důchodu). Světová banka (2006) zkonstruovala ukazatel tzv. skutečných úspor (adjusted net savings, genuine savings). Při výpočtu tohoto ukazatele se k hrubým národním úsporám přičítají výdaje na vzdělání, spotřeba energetických a minerálních zdrojů a lesních porostů, naopak se odečítá spotřeba fixního kapitálu, spotřeba jiných přírodních zdrojů, škody způsobené emisemi CO₂ a další škody způsobené znečištěním (Hamilton, 2006).

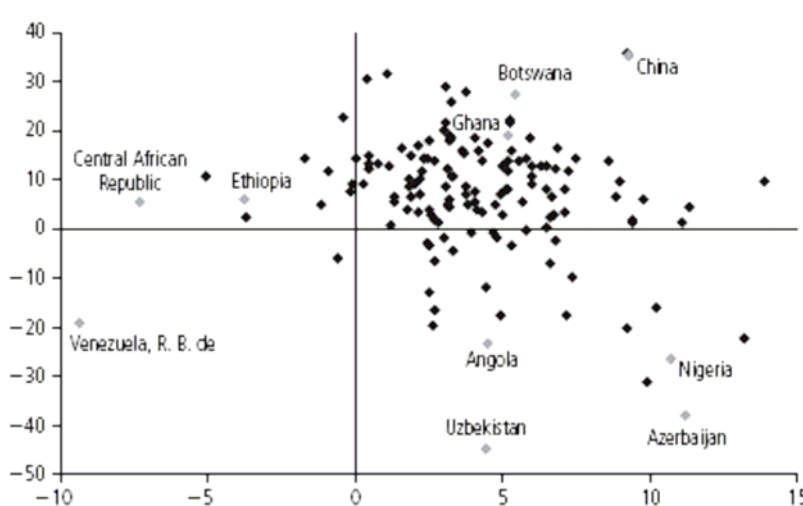
Velikost skutečných úspor vypovídá o tom, zda celkové bohatství země klesá nebo roste. Kladné skutečné úspory indikují růst bohatství dané země, záporné naopak jeho pokles. Kumulace bohatství se tedy děje vhodnou alokací skutečných úspor. Vzhledem ke skutečnosti, že ani tyto skutečné úspory neobsahují

všechny aspekty tvorby bohatství, mezi nejčastěji uváděné patří půdní eroze či zásoby ryb ve vodách náležící dané zemi, pak je třeba kladné hodnoty skutečných úspor posuzovat ve světle těchto nedostatků, jež mohou skutečné úspory nadhodnocovat.

Skutečné úspory jsou v rozvojových zemích často velmi nízké, protože tyto země mají ve srovnání s vyspělými státy relativně nižší národní úspory, které jsou dále snižovány poměrně vysokými emisemi CO₂, významně se zde čerpají přírodní zdroje a na vzdělání jsou vynakládány nižší výdaje. OECD (2004) uvádí, že u téměř poloviny nejchudších zemí s HDP na hlavu pod 1000 USD lze zaznamenat dokonce negativní úspory. Naproti tomu vyspělejší země s vyššími příjmy více uspoří. Podle údajů Světové banky činily hrubé národní úspory ČR v roce 2000 25,4 % a čisté národní úspory 13,0 % (v podílu na hrubém národním důchodu). Skutečné úspory dosáhly hodnoty 15,4 %. Tato hodnota se v mezinárodním srovnání jeví jako poměrně vysoká. Podle odhadů Světové banky činila míra skutečných úspor v roce 2000 v Německu 9,3 %, Francii 14,3 %, Maďarsku 14,4 %, Polsku 11,7 %, Slovensku 14,7 % či Slovinsku 16,5 %.

Graf č. 1 níže znázorňuje postavení jednotlivých zemí na základě hodnot růstu reálného HDP a skutečných úspor (vyjádřených v procentech HDP). V pravém horním kvadrantu jsou země, jejichž ekonomika roste a které mají pozitivní hodnoty skutečných úspor. Tyto země jako například Čína mají z hlediska pouze těchto dvou ukazatelů předpoklady pro udržitelný rozvoj. V levém horním kvadrantu jsou země se zmenšující se ekonomikou a se zvýšenými úsporami pro budoucnost. Pravý dolní kvadrant zahrnuje země s rostoucí ekonomikou bez úspor, v nich dochází k ohrožení prosperity budoucích generací. Nejhorší scénář představují země v levém spodním kvadrantu s redukcí se ekonomikou a zápornými úsporami.

Graf č. 1 Skutečné úspory (v % HDP, vertikální osa) a růst HDP (v %, horizontální osa) v roce 2003

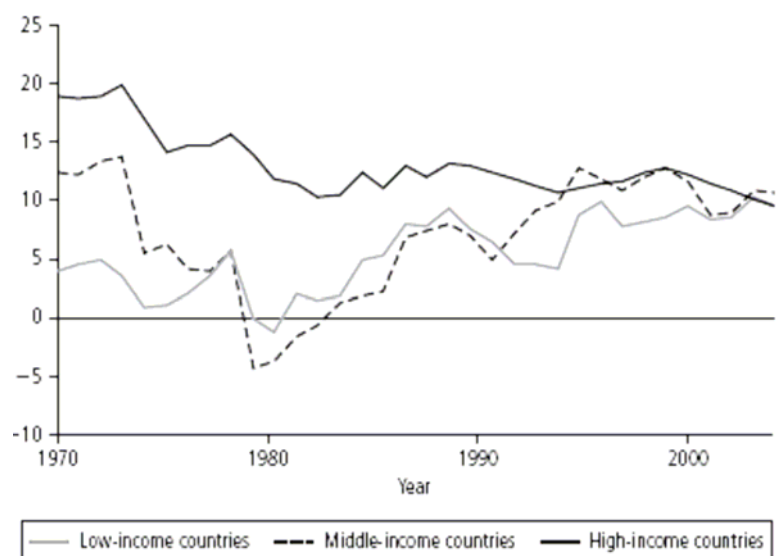

Pramen: Světová banka, 2006

Země s rychle rostoucí populací (její růst je větší než 1,5 % ročně) vyžadují specifický přístup k odhadu udržitelnosti rozvoje, neboť vyžadují značné navýšení čistých úspor (10-50 % z HDP) pro pouhé zachování současné hodnoty bohatství na hlavu. Toto navýšení je známé jako „úsporová mezera“ (saving gap) a ve vyjádření v podílu na hrubém národním produktu (HNP) slouží jako indikátor výkonnosti těchto zemí.

Sledování vývoje úspor zemí s vysokými, středními a nízkými příjmy je zobrazeno v následujícím grafu. Z něj je patrné, že podíl úspor, vyjádřený v procentech hrubého národního příjmu, se v průběhu 33 let mezi těmito skupinami vyrovnává.

Graf č. 2 Míra skutečných úspor u skupin zemí diferenciovaných podle příjmů (v % HND)

Pramen: Světová banka, 2006

Studie Světové banky empiricky testovala hypotézu, zda úspory v současnosti vedou ke zvýšení prosperity v budoucnosti. Ze studie vyplývá, že úspory dobře předpovídají budoucí ekonomický růst dnešních rozvojových zemí, kde je důležité zejména investovat výnosy z přírodních zdrojů do produkčního kapitálu. Důležitý je také postoj vlád rozvojových zemí k ziskům plynoucím z neobnovitelných zdrojů, jejichž hodnota v čase klesá a musí se nahradit zvýšením hodnot jiných složek kapitálu, aby celkové bohatství země zůstalo zachováno. Pro dnešní vyspělé země akumulace produkčního kapitálu není signifikantním faktorem pro udržitelný rozvoj. Ekonomika těchto zemí je poháněna technologickými vynálezy, zdokonalováním infrastruktury a zvyšováním lidského a společenského kapitálu.

Investice do lidského a společenského kapitálu by měly být důležitým příspěvkem k vytvoření budoucí prosperity. Pro přímý monetární odhad hodnoty komponent nehmotného kapitálu není k dispozici spolehlivá explicitní technika. Nejlépe analyzovanou komponentou je lidský kapitál. Nejzákladnějším měřítkem tohoto kapitálu je vzdělání populace, tedy investice, směřující k tomuto účelu, dále investice do zdraví populace a do výživy. Je prokázáno, že vyšší vzdělání vede k vyšším příjmům a prosperitě (Schultz, 1988). Existují značné rozdíly mezi příjmy zemí se stejným průměrným počtem let vzdělání. Je zřejmé, že nejenom kvantita vzdělání, ale další faktory jako kvalita vzdělání, kvalita učitelů, učebních pomůcek atd. hrají úlohu ve zvyšování hodnoty lidského kapitálu v různých zemích.

Jinou možností jak vyjádřit hodnotu lidského kapitálu je odhad návratnosti investic do lidského kapitálu. Psacharopoulos a Patrinos (2004) ukázali, že základní vzdělání přináší nejvyšší návratnost investic v nízkopříjmových zemích. Návratnost se ale snižuje s investicemi do vyššího vzdělání. Užitečnost těchto dat není obecně přijímána a výsledky jsou zpochybňovány nevhodnou strukturou výzkumných parametrů. Nicméně výsledky ukazují, že investice do vzdělání jsou velmi přínosné.

I když rozdíly mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi jsou značné a vysvětlitelné mnoha důvody, je zřejmé, že investice do vzdělání, funkčního právního systému a získání práce v zahraničí jsou důležitým prostředkem navyšování nehmotného kapitálu. Vyhodnocení hlavních komponent nehmotného kapitálu pomocí regresní analýzy ukazuje, že právní systém vytváří téměř 60 % nehmotného kapitálu, zatímco lidský kapitál, měřený počtem let vzdělání na hlavu a množstvím peněz zaslaných obyvateli pracujícími mimo danou zemi, vytváří 35 % z celkové hodnoty nehmotného kapitálu. Studie Světové banky se nezabývá investicemi do zlepšení zdravotního stavu populace a do institucí zdravotního systému zemí. Tudíž není známo, do jaké míry přispívá zdravotní stav populace do hodnoty nehmotného kapitálu a jaká by byla návratnost investic do zdraví.

Jednoznačně se ukazuje, že nejvýraznější efekt, co se týče zvýšení nehmotného kapitálu, se prokazuje u investic do vzdělání, a to především ve formě prodloužení školní docházky v rozvojových zemích (Ferreira, Hamilton, Vincent, 2003, Světová banka, 2006). Pokud je například zvýšen průměrný počet let školní docházky o jeden rok, pak v zemích s nízkými příjmy toto přinese zvýšení celkového bohatství o téměř 840 USD na hlavu, zatímco v zemích s vysokými příjmy zvýšení o více jak 16 000 USD na hlavu. Další

komponentou nehmotného kapitálu je právní systém a přijaté peněžní převody ze zahraničí. Následující tabulka ukazuje marginální návratnost jednotkové investice do zmíněných tří komponent.

Tab. č. 4 Marginální návratnost na hlavu (v USD)

Příjmové skupiny	Průměrný počet let školní docházky	Právní systém	Přijaté převody
Země s nízkými příjmy	838	111	29
Země se středními příjmy	1 954	404	39
Země s vysokými příjmy	16 430	2 973	306

Pramen: data Světová banka, 2006

Z uvedených pokusů o přímé monetární vyhodnocení nehmotného kapitálu vyplývá, že ačkoliv tento kapitál zaujímá největší oddíl z celkového bohatství zemí a má svoji ekonomickou hodnotu, je velmi obtížné tuto celkovou hodnotu i hodnotu jednotlivých komponent přímo ocenit.

1.3. Alternativy vyjadřování bohatství a prosperity

Jestliže bohatství představuje ze své podstaty stavovou veličinu, pak růst adekvátního makroekonomického agregátu může s jistým zjednodušením vyjadřovat přírůstek hodnoty bohatství. Proxy proměnné umožňující omezeně říci, k jaké změně bohatství dochází, lze spatřovat v makroekonomických ukazatelích jako je domácí produkt, domácí nebo disponibilní důchod. Ty by neměly obsahovat spotřebu fixního kapitálu a být ve stálých cenách. Je třeba zohlednit i velikost populace a přepočítat je na hlavu. Stále je ale třeba mít na paměti skutečnost, že tyto ukazatele zachycují ekonomickou aktivitu společnosti, ale nejsou zcela vhodnými indikátory bohatství či blahobytu, či také toho, zda je hospodářský vývoj společnosti udržitelný v čase. Neobsahují také další, pro velikost bohatství důležité, faktory – nerostné bohatství země a jeho čerpání, kvalitu a spokojenost života, stav životního prostředí, zdraví obyvatelstva apod. Alespoň částečně se tyto elementy snaží zachytit do svých výpočtů již zmíněný vícesložkový kapitálový přístup Světové banky.

Následující tabulka obsahuje velikost HDP na hlavu v paritě kupní síly. Z hlediska tohoto ukazatele zvyšuje ČR své bohatství výrazně rychleji než státy EU 15, EU 27 či státy OECD v Evropě a daří se uzavírat mezeru mezi ekonomickou úrovní ČR a států EU 15 i EU 27. Je to z důvodu výrazně lepší kondici české ekonomiky, kdy vyšší tempo růstu HDP doprovázeno nižším růstem počtu obyvatel v ČR.

Tabulka č. 5 Hrubý domácí produkt na hlavu (v PPS)

Země	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU 27	19100	19800	20500	20700	21700	22500	23600	24900	25100
EU 15	22000	22700	23400	23600	24500	25400	26500	27800	27800
ČR	13000	13900	14400	15200	16300	17100	18300	20000	20100

Pramen: Eurostat

Národní produkt (národní důchod) představuje maximální velikost výstupu, jež může být vynaložen na spotřebu bez toho, aby byla ovlivněna budoucí produkční kapacita země. Rozdíl mezi HDP a ČND spočívá v započtení salda prvotních důchodů rezidentů s nerezidenty a odečtení spotřeby fixního kapitálu. Čistý národní důchod ČR se podle údajů Eurostatu dlouhodobě pohybuje okolo 76 % HDP. Také v tomto ukazateli dosahovala ČR vysokých temp růstu, které dokládají výrazně vyšší tempo kumulace bohatství v české ekonomice.

Tabulka č. 6 Čistý národní důchod na hlavu (v PPS)

Země	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU 15	18900	19500	20100	20300	21200	21900	22900	24000	23800
Eurozóna (EA 12)	18600	19100	19600	19700	20500	21200	22300	23300	23100
ČR	10100	10600	10900	11600	12300	13100	14100	15100	15200

Pramen: Eurostat

Jinou alternativu představuje index lidského rozvoje (human development index – HDI), který je sestavován OSN. Tento široký ukazatel ekonomického blahobytu a lidského rozvoje je publikován OSN a zahrnuje tyto oblasti: délku života a zdraví člověka (měřeno střední délkou života), úroveň vzdělanosti v populaci (měřeno

podílem gramotných v populaci starší 15-ti let či podílem zapsaných na první, druhý a třetí stupeň vzdělání) a ekonomickou úroveň života (měřeno objemem HDP v paritě kupní síly na hlavu). Mezi lety 1990 až 2007 se podle údajů OSN zvýšila hodnota HDI ČR o 0,38 % (z 0,847 na 0,903). V žebříčku zemí sestaveného podle indexu lidského rozvoje se tak ČR umístila v roce 2007 na 36. místě a patřila mezi země s velmi vysokým lidským rozvojem.¹ V ukazateli střední délky života při narození se ČR ocitla v roce 2007 na 39. místě, podle úrovně vzdělanosti na 46. a v HDP na hlavu na 36. místě mezi téměř 160 státy, pro něž je HDI sestavován. Česká republika vykázala z hlediska lidského rozvoje jeden z nejlepších výsledků mezi postsocialistickými zeměmi a z pohledu tohoto ukazatele byla předstižena pouze Slovinskem, které obsadilo 29. místo.

Tabulka č. 7 Index lidského rozvoje

Země	1995	2000	2005	2006	2007
Norsko	0,948	0,961	0,968	0,970	0,971
Německo	0,919	-	0,942	0,945	0,947
ČR	0,857	0,868	0,894	0,899	0,903
Slovensko	0,827	0,840	0,867	0,873	0,880

Pramen: OSN

Výzvu do budoucnosti monitorování a analýzy bohatství představuje vytváření kompozitních indikátorů bohatství. Vybrané dílčí indikátory by měly být jak ukazatelé stavů, tak také toků, jelikož toky následně ovlivňují velikost stavů kapitálu (celkové bohatství). Tokovými indikátory jsou čisté investice do jednotlivých složek kapitálu. Během konstrukce kompozitních indikátorů je třeba vzít v potaz nejen peněžní indikátory, ale i indikátory založené na fyzických jednotkách. Kompozitní indikátory bohatství by měly sloužit jako základ pro mezinárodní srovnání jak velikosti, tak struktury bohatství. S tímto cílem souvisí i příslušné změny v systémech národních účtů, které musí být obohaceny o údaje o lidském a sociálním kapitálu, odrážet exploataci přírodních zdrojů, znečištění ovzduší aj.

¹ Země vybrané do tabulky č. 7 patří také do této skupiny zemí s velmi vysokým lidským rozvojem. Norsko je v ukazateli HDI na 1. místě, Německo na 22. Výjimku tvoří Slovensko, které je ve skupině zemí s vysokým lidským rozvojem, což ho řadí na 42. místo.